

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

यज्ञेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत ता उपयद्विरेवासृजत यदुपयज्ज उपयज्जति प्रजा एव तद्यज्ञमानः सृजते जघनार्धादवं द्यति जघनार्धाद्वि प्रजाः प्रजायन्ते स्थविमतोऽवं द्यति स्थविमतो हि प्रजाः प्रजायन्ते इसंभिन्दन्वं द्यति प्राणानामसंभेदायु न पर्यावर्तयति यत्पर्यावर्तयेदुदावर्तः प्रजा ग्राहकः स्याऽस्मुद्रं गच्छ स्वाहेत्याह रेतः (१)

एव तद्वधात्यन्तरिक्षं गच्छ स्वाहेत्याहान्तरिक्षेणैवासमै प्रजाः प्र जनयत्यन्तरिक्षं ह्यनु प्रजाः प्रजायन्ते देवऽ संवितारं गच्छ स्वाहेत्याह सवितृप्रसूत एवासमै प्रजाः प्र जनयत्यहोरात्रे गच्छ स्वाहेत्याहाहोरात्राभ्यामेवासमै प्रजाः प्र जनयत्यहोरात्रे ह्यनु प्रजाः प्रजायन्ते मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा (२)

इत्याह प्रजास्वेव प्रजातासु प्राणापानौ दधाति सोमं गच्छ स्वाहेत्याह सौम्या हि देवतंया प्रजा यज्ञं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव यज्ञियाः करोति छन्दाऽसि गच्छ स्वाहेत्याह पश्वो वै छन्दाऽसि पशूनेवावं रुद्ये द्यावापृथिवी गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव प्रजातां द्यावापृथिवीभ्यामुभ्यतः परि गृह्णाति नभः (३)

दिव्यं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजाभ्यं एव प्रजाताभ्यो वृष्टि नि यच्छत्यग्निं वैश्वानरं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव प्रजाता अस्यां प्रतिष्ठापयति प्राणानां वा एषोऽवं द्यति योऽवद्यति गुदस्य मनो मे हार्दि युच्छेत्याह प्राणानेव यथास्थानमुपं ह्यते पशोर्वा आलंब्यस्य हृदये शुगृच्छति सा हृदयशूलम् (४)

अभि समेति यत्पृथिव्याऽ हृदयशूलमुद्वासयैत्पृथिवीऽ शुचाऽर्पयेद्यदफस्वपः शुचाऽर्पयेच्छुष्कस्य चार्द्रस्य च सन्धावुद्वासयत्युभयस्य शान्त्ये यं द्विष्यात्तं ध्यायेच्छुचैवैनंर्मपयति॥ (५)

रेतो मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा नभो हृदयशूलं द्वित्रिशत्तम्॥५॥

[१]

देवा वै यज्ञमाग्नीं व्यंभजन्त ततो यदत्यशिष्यत तद्बृवन्वसंतु न न इदमिति तद्वस्तीवरीणां वस्तीवरित्वं तस्मिन्मातर्न समशकुवन्तदफसु प्रावेशयन्ता वस्तीवरीरभवन्वस्तीवरीर्गृह्णाति यज्ञो वै वस्तीवरीर्यज्ञमेवारभ्यं गृहीत्वोपं वसति

यस्यागृहीता अभि निमोचेदनारब्दोऽस्य यज्ञः स्यात् (६)

यज्ञं वि च्छिन्द्याज्योतिष्यां वा गृहीयाद्धिरण्यं वावधाय सशुक्राणमेव गृह्णाति यो वा ब्राह्मणो बंहयाजी तस्य कुम्यानां गृहीयाथ्स हि गृहीतवस्तीवरीको वसतीवरीगृह्णाति पश्वो वै वसतीवरीः पशूनेवारथ्ये गृहीत्वोपं वसति यदन्वीपं तिष्ठन्गृहीयान्त्रिमार्गुका अस्मात्पश्ववः स्युः प्रतीपं तिष्ठन्गृह्णाति प्रतिरुध्यैवास्मै पशून्गृहातीन्द्रः (७)

वृत्रमहन्थ्सो इऽपो इऽभ्यग्नियतु तासां यन्मेध्यं यज्ञियः सदैवमासीत्तदत्यमुच्यतु ता वहन्तीरभवन्वहन्तीनां गृह्णाति या एव मेध्यां यज्ञियाः सदैवा आपुस्तासामेव गृह्णाति नान्तु मा वहन्तीरतीयाद्यदन्तमा वहन्तीरतीयाद्यज्ञमति मन्येतु न स्थावराणां गृहीयाद्वरुणगृहीता वै स्थावरा यथस्थावराणां गृहीयात् (८)

वरुणेनास्य यज्ञं ग्राहयेद्यद्वै दिवा भवत्यपो रात्रिः प्र विशति तस्मात्तामा आपो दिवा ददृशे यन्त्रकृम्भवत्युपोऽहुः प्र विशति तस्माच्चन्द्रा आपो नक्तं ददृशे छायायै चातपतश्च सन्ध्या गृह्णात्यहोरात्रयोरेवास्मै वर्णं गृह्णाति हुविष्मतीरिमा आपु इत्याह हुविष्कृतानामेव गृह्णाति हुविष्माः अस्तु (९)

सूर्य इत्याहु सशुक्राणमेव गृह्णात्यनुष्टभां गृह्णाति वाग्वा अनुष्टुग्वाचैवैनाः सर्वया गृह्णाति चतुर्ष्पदयुर्चां गृह्णाति त्रिः सादयति सूसं सं पद्यन्ते सूसपदां शक्तरी पश्वः शक्तरी पशूनेवावे रुप्येऽस्मै वै लोकाय गारहपत्य आ धीयतेऽमुष्मा आहवनीयो यद्गारहपत्य उपसादयेद्यस्मिलोके पशुमान्स्याद्ययदाहवनीयेऽमुष्मिन् (१०)

लोके पशुमान्स्यादुभयोरुपं सादयत्युभयोरेवैनं लोकयोः पशुमन्तं करोति सर्वतः परिहरति रक्षसामपंहत्या इन्द्राग्नियोर्भाग्निधेयीः स्थेत्याह यथायजुरेवैतदाग्नीध्रु उपं वासयत्येतद्वै यज्ञस्यापराजितं यदाग्नीध्रुं यदेव यज्ञस्यापराजितं तदेवैनां उपं वासयति यतः खलु वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते तदनु यज्ञः रक्षांस्यवं चरन्ति यद्वहन्तीनां गृह्णाति क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य शये रक्षसामनन्ववचाराय न ह्येता ईलयन्त्या तृतीयसवनात्परिशेरे यज्ञस्य सन्तत्यै॥ (११)

उपावृहरेदिति हृदे त्वेत्याह मनुष्येभ्य एवैतेन करोति मनसे त्वेत्याह पितृभ्य एवैतेन करोति दिवे त्वा सूर्याय त्वेत्याह देवेभ्य एवैतेन करोत्येतावतीर्त्वे देवतास्ताभ्य एवैतेन सर्वाभ्य उपावृहरति पुरा वाचः (१२)

प्रवृदितोः प्रातरनुवाकमुपाकरोति यावत्येव वाक्तामवं रुन्धेऽपोऽग्रेऽभिव्याहरति यज्ञो वा आपो यज्ञमेवाभि वाचं वि सृजति सर्वाणि छन्दाः स्यन्वाहं पश्वो वै छन्दाः सि पशुनेवावं रुन्धे गायत्रिया तेजस्कामस्य पर्यं दध्यात् त्रिष्टुभैद्वियकामस्य जगत्या पशुकामस्यानुष्टुभा॑ प्रतिष्ठाकामस्य पुङ्ग्वा यज्ञकामस्य विराजात्रकामस्य शृणोत्वग्निः समिधा॑ हवम्॑ (१३)

म् इत्याह सवितृप्रसूत एव देवताभ्यो निवेद्यापोऽच्छैत्युप इष्य होतुरित्याहेषितः हि कर्म क्रियते मैत्रावरुणस्य चमसाध्वर्यवा द्रवेत्याह मित्रावरुणौ वा अपां नेतारौ ताभ्यामेवैना अच्छैति देवीरापो अपां नपादित्याहाहृत्यैवैना निष्क्रीयं गृह्णात्यथो हविष्कृतानामेवाभिघृतानां गृह्णाति (१४)

कारणिरसीत्याहु शमलमेवासामप प्लावयति समुद्रस्य वोक्षित्या उत्रंय इत्याहु तस्माद्यमानाः पीयमानां आपो न क्षीयन्ते योनिर्वै यज्ञस्य चात्वालं यज्ञो वसतीवरीर्होतुचमसं च मैत्रावरुणचमसं च सः स्पर्श्य वसतीवरीर्व्यनियति यज्ञस्य सयोनित्वायाथो स्वादेवैना योनेः प्र जनयत्यधर्व्योऽवैरपा (३) इत्याहोतेमनन्नमुरुतेमाः पश्येति वावैतदाहु यद्यग्निष्टोमो जुहोति यद्युक्थयः परिधौ नि मार्णि॑ यद्यातिरात्रो यज्ञुर्वदन्नपंद्यते यज्ञक्रतूनां व्यावृत्त्यै॥ (१५)

बाचो हवमुभिघृतानां गृह्णात्युत पञ्चविंशतिश्च॥४॥ [३]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसुव इति ग्रावाणुमा दत्ते प्रसूत्या अश्विनैर्बहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामधर्यू आस्ता॑ पूष्णो हस्ताभ्यामित्याहु यत्यै पश्वो वै सोमो॑ व्यान उपाः शुसवनो यदुपाः शुसवनमभि मिमीते व्यानमेव पशुषु दधातीन्द्राय त्वेन्द्राय त्वेति॑ मिमीतु॒ इन्द्राय॒ हि सोमं आहियते पश्च कृत्वो यज्ञुषा मिमीते (१६)

पश्चाक्षरा पङ्क्षः पाङ्को यज्ञो यज्ञमेवावं रुन्धे पश्च कृत्वस्तूष्णीन्दश सं पंद्यन्ते दशाक्षरा विराङ्गत्र विराङ्गिराजैवान्नाद्यमवं रुन्धे श्वात्राः स्थं वृत्रतुरु इत्याहैष वा अपाः सोमपीथो

य एवं वेद नापस्वार्तिमाच्छ्रुतिं यत्ते सोम दिवि ज्योतिरित्याहैभ्य एवैनम् (१७)

लोकेभ्यः सम्भरति सोमो वै राजा दिशोऽभ्यध्यायुथस दिशोऽनु प्राविश्त्वागपुगुदंगधरानि दिग्भ्य एवैनः सम्भरत्यथो दिशं एवास्मा अव रुन्धेऽम्बु नि ष्वरेत्याहृ कामुका एनुङ्गु लियो भवन्ति य एवं वेद यत्ते सोमादाभ्यु नाम जागृतीति (१८)

आहैष वै सोमस्य सोमपीथो य एवं वेद न सौम्यामार्तिमाच्छ्रुतिं ग्रन्ति वा एतसोमं यदभिषुप्वन्त्यऽशूनप॑ गृह्णाति त्रायत एवैनं प्राणा वा अऽशब्दः पशवः सोमोऽशून्युनरपि सृजति प्राणानेव पशुषु दधाति द्वौद्वावपि सृजति तस्माद्वौद्वौ प्राणाः॥ (१९)

यजुषा मिमीत एनु जागृतीति चतुश्चत्वारि शब्दः॥ [४]

प्राणो वा एष यदुपा॒शुर्यदुपा॒श्वंग्रा॒ ग्रहा॑ गृह्यन्ते॑ प्राणमेवानु प्र यन्त्यरुणो ह॑ स्माहोपवेशः प्रातःसवन एवाहं यज्ञः सऽस्थापयामि तेन ततः सऽस्थितेन चरामीत्यष्टै॒ कृत्वोऽप्रेऽमि षुणोत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रं प्रातःसवनं प्रातःसवनमेव तेनाऽप्रोत्येकादश् कृत्वौ॑ द्वितीयुमेकादशाक्षरा त्रिष्टूत्रैष्टुभुं माध्यन्दिनम् (२०)

सवनं माध्यन्दिनमेव सवनं तेनाऽप्रोति द्वादशं कृत्वस्तुतीयं द्वादशाक्षरा॑ जगति जागतं तृतीयसवनन्तृतीयसवनमेव तेनाऽप्रोत्येताऽ ह वाव स यज्ञस्य सऽस्थितिमुवाचास्कन्दायास्कन्त्रः॑ हि तद्यज्ञस्य सऽस्थितस्य स्कन्दत्यथो खल्वाहुर्गायत्री वाव प्रातःसवने नातिवाद इत्यन्तिवादुक एनुं भ्रातृव्यो भवति य एवं वेद तस्मादुष्टावष्टौ (२१)

कृत्वोऽभिषुत्यं ब्रह्मवादिनो वदन्ति पवित्रवन्तोऽन्ये ग्रहा॑ गृह्यन्ते किं पवित्र उपाशुरिति वाक्पवित्र इति ब्रूयात् वाचस्पतये पवस्व वाजिन्तित्याह वाचैवैनं पवयति वृष्णो॑ अऽशुभ्यामित्याहृ वृष्णो॑ ह्यैतावश्शू यौ सोमस्य गमस्तिपूत् इत्याहृ गमस्तिनां ह्यैनं पवयति देवो देवाना॑ पवित्रमसीत्याहृ देवो ह्यैषः (२२)

सं देवाना॑ पवित्रं येषां॑ भागोऽसि तेभ्यस्त्वेत्याहृ येषां॑ ह्यैष भागस्तेभ्य एनं गृह्णाति स्वां कृतोऽसीत्याहृ प्राणमेव स्वमंकृत मधुमतीर्न इषस्कुधीत्याहृ सर्वमेवास्मा इदं स्वदयति विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्य इत्याहोभयेष्वेव दैवमनुष्येषु प्राणान्दधाति मनस्त्वा (२३)

अद्वित्याहू मनं एवाशञ्जुत उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याहान्तरिक्षदेवत्यो हि प्राणः स्वाहा॑ त्वा
सुभवः सूर्योयेत्याह प्राणा वै स्वभंवसो देवास्तेष्वेव परोक्षं जुहोति देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य
इत्याहादित्यस्य वै रश्मयो देवा मरीचिपास्तेषां तद्वागुधेयन्तानेव तेन प्रीणाति यदि
कामयेत् वरपुकः पुर्जन्यः (२४)

स्यादिति नीचा हस्तैन् नि मृज्याद्वृष्टिमेव नि यच्छति यदि कामयेतावरपुकः
स्यादित्युत्तानेन नि मृज्याद्वृष्टिमेवोद्यच्छति यद्यभिचरेदमुं जुह्यथं त्वा होष्यामीति
ब्रूयादाहुतिमेवैनं प्रेपसन् हन्ति यदि दूरे स्यादा तमितोस्तिष्ठेत्प्राणमेवास्यानुगत्यं हन्ति
यद्यभिचरेदमुष्यं (२५)

त्वा प्राणे सादयेत्यामीति सादयेदसंन्नो वै प्राणः प्राणमेवास्यं सादयति पद्मिरःशुभिः
पवयति पद्मा क्रतवं क्रृतुभिरेवैनं पवयति त्रिः पंवयति त्रयं इमे लोका एभिरेवैनं लोकैः
पंवयति ब्रह्मवादिनौ वदन्ति कस्माऽसुत्यात् त्रयः पशूनां हस्तादानां इति यत् त्रिरूपाःशुः
हस्तैन विगृहाति तस्मात् त्रयः पशूनां हस्तादानाः पुरुषो हुस्ती मर्कटः॥ (२६)

मायन्दिनमुष्टावैष्ट भवत्वा पुर्जन्योऽमुष्यु पुरुषो द्वे च। ७॥

[५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा उपाःशौ यज्ञः सुःस्थाप्यमपश्यन्तमुपाः
समस्थापयन्तेऽसुरा वज्रमुद्यत्यं देवानुभ्यायन्त ते देवा बिभ्यत इन्द्रमुपाधावन्तानिन्द्रोऽ-
ज्ञतर्यामेणान्तरधत् तदन्तर्यामस्यान्तर्यामत्वं यदन्तर्यामो गृह्यते भ्रातृव्यानेव तद्यजमानोऽ-
ज्ञतर्धत्तेऽन्तस्ते (२७)

दृधामि द्यावापृथिवी अन्तर्वन्तरिक्षमित्याहैभिरेव लोकैर्यजमानो भ्रातृव्यानन्तर्धत्ते ते
देवा अमन्यन्तेन्द्रो वा इदमभूद्यद्यः स्म इति तेऽब्रवन्मध्यवन्ननु न आ भजेति सजोषा
देवैरवरैः परैश्वेत्यब्रवीद्ये चैव देवाः परे ये चावरे तानुभयान् (२८)

अन्वभेजथस्जोषा देवैरवरैः परैश्वेत्याहू ये चैव देवाः परे य चावरे
तानुभयानन्वभेजत्यन्तर्यामे मधवन्मादयस्वेत्याह यज्ञादेव यजमानं नान्तरैत्युपयामगृहीतोऽ-
सीत्याहापानस्य धृत्यै यदुभावंपवित्रौ गृह्येयातां प्राणमपानोऽनु न्यृच्छेत्प्रमायुकः
स्यात्पवित्रवानन्तर्यामो गृह्यते (२९)

प्राणापानयोर्विधृत्यै प्राणापानौ वा एतौ यदुपाःश्नन्तर्यामौ व्यान उपाःशुसवन्नो यं
कामयेत् प्रमायुकः स्यादित्यसःसृष्टौ तस्य सादयेद्वानेवास्यं प्राणापानौ वि च्छिन्नति

ताजक्षर्मीयते यं कामयेत् सर्वमायुरियादिति सङ्स्पृष्टौ तस्यं सादयेद्यानेनैवास्यं प्राणापानौ सं तंनोति सर्वमायुरेति॥ (३०)

तु उभयांनृद्यते चतुश्त्वारिंशत्ता॥ ४॥

[६]

वाग्वा एषा यदैन्द्रवायुवो यदैन्द्रवायुवाग्रा ग्रहां गृह्यन्ते वाचमेवानु प्रयन्ति वायुं देवा अंब्रुवन्धसोमः राजानः हनामेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मदंग्रा एव वो ग्रहां गृह्यान्ता इति तस्मादैन्द्रवायुवाग्रा ग्रहां गृह्यन्ते तमंधन्धसोऽपूरुतं देवा नोपाधृष्णुवन्ते वायुमंब्रुवन्निमनः स्वदय (३१)

इति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मदेवत्यान्येव वः पात्राण्युच्यान्ता इति तस्मान्नान्देवत्यानि सन्ति वायुव्यान्युच्यन्ते तमेभ्यो वायुरेवास्वदयत्तस्माद्यत्पूर्यति तत्प्रवाते वि षजन्ति वायुरहि तस्यं पवयिता स्वदयिता तस्यं विग्रहं नाविन्दन्धसाऽदितिरब्रवीद्वरं वृणा अथ मया वि गृहीध्वं मदेवत्यां एव वः सोमाः (३२)

सन्ना अंसन्नित्युपयामगृहीतोऽसीत्याहादितिदेवत्यास्तेन यानि हि दारुमयाणि पात्राण्युस्यै तानि योनेः सम्भूतानि यानि मृमयाणि साक्षात्तात्युस्यै तस्मादेवमाह वाग्वै पराच्यव्याकृतावदते देवा इन्द्रंमंब्रुवन्निमां नो वाचं व्याकुर्विति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यं चैवैष वायवे च सह गृह्यात् इति तस्मादैन्द्रवायुवः सह गृह्यते तामिन्द्रो मध्यतौऽवक्रम्य व्याकरोत्तस्मादियं व्याकृता वागुद्यते तस्माऽस्मृकृदिन्द्रोय मध्यतो गृह्यते द्विर्वयवे द्वौ हि स वराववृणीता॥ (३३)

स्वदय सोमाः सुहाशाविरशतिश्च॥ ५॥

[७]

मित्रं देवा अंब्रुवन्धसोमः राजानः हनामेति सौऽब्रवीन्नाहः सर्वस्य वा अहं मित्रमस्मीति तमंब्रुवन् हनामैवेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै पर्यसैव मे सोमः श्रीणन्निति तस्मान्मैत्रावरुणं पर्यसा श्रीणन्ति तस्मात्पश्चवोऽपांकामन् मित्रः सन्कूरमंकुरिति कूरमिव खलु वा एषः (३४)

करोति यः सोमेन यजते तस्मात्पश्चवोऽपं क्रामन्ति यन्मैत्रावरुणं पर्यसा श्रीणाति पशुभिरेव तमित्रः समर्धयति पशुभिर्यजमानं पुरा खलु वावैवं मित्रोऽवेदपु मल्कूरं चक्रुषः पश्चवः क्रमिष्यन्तीति तस्मादेवमंवृणीत् वरुणं देवा अंब्रुवन्त्वयाऽशुभुवा सोमः राजानः हनामेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यं च (३५)

एवैष मित्रायं च सुह गृह्याता इति तस्मांमैत्रावरुणः सुह गृह्यते तस्माद्राजा राजानमश्शभुवो ग्रन्ति वैश्येन वैश्यं शूद्रेण शूद्रन्न वा इदं दिवा न नक्तमासीदव्यावृत्तते देवा मित्रावरुणावब्रुवन्ति दं नो वि वासयतुमिति तावंब्रूतां वरं वृणावहा एकं पुवावत्पूर्वो ग्रहो ग्रहो गृह्याता इति तस्मादैन्द्रवायवः पूर्वो मैत्रावरुणाद्वृह्यते प्राणापानौ हैतौ यदुपाङ्क्षन्तर्यामौ मित्रोऽहरजनयद्वरुणो रात्रिं ततो वा इदं व्यौच्छुद्यन्मैत्रावरुणो गृह्यते व्युष्ट्यै॥ (३६)

पुष वैन्द्रवायवो द्वाविष्णविश्वाशतिश्व॥ ३॥

[८]

यज्ञस्य शिरौऽच्छिद्यते देवा अश्विनावब्रुवन्निषज्जौ वै स्थं इदं यज्ञस्य शिरः प्रति धत्तमिति तावंब्रूतां वरं वृणावहै ग्रहं एव नावत्रापि गृह्यतामिति ताभ्यामेतमांश्विनमगृह्णन्तते वै तौ यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्तां यदाश्विनो गृह्यते यज्ञस्य निष्कृत्यै तौ देवा अंब्रुवन्नपूतौ वा इमौ मंनुष्यचरौ (३७)

भिषजाविति तस्माद्वाह्युणेन भेषजं न कार्यमपूतो ह्ये ऽपौऽमेध्यो यो भिषक्तौ बहिष्पवमानेन पवयित्वा ताभ्यामेतमांश्विनमगृह्णन्तस्माद्विष्पवमाने स्तुतं आश्विनो गृह्यते तस्मादेवं विदुषां बहिष्पवमान उपसद्यः पवित्रं वै बहिष्पवमान आत्मानमेव पवयते तयोऽस्त्रेषु भैषज्यं वि न्यन्दधुरुग्नो तृतीयमप्सु तृतीयं ब्राह्मणे तृतीयन्तस्मादुदपात्रम् (३८)

उपनिधाय ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्य भेषजं कुर्याद्यावदेव भैषजं तेन करोति समर्धुकमस्य कृतं भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मांश्वस्त्यादेकपात्रा द्विदेवत्यां गृह्यन्ते द्विपात्रा हूयन्ते इति यदेकपात्रा गृह्यन्ते तस्मादेकोऽन्तरः प्राणो द्विपात्रा हूयन्ते तस्माद्वौद्वौ बुहिष्टत्वाणाः प्राणा वा एते यद्विदेवत्याः पशव इडा यदिडां पूर्वा द्विदेवत्येभ्य उपहृयेत (३९)

पशुभिः प्राणानन्तर्दधीत प्रमायुक्तः स्याद्विदेवत्यांनक्षयित्वेऽमुपं ह्यते प्राणानेवाऽस्तमन्धित्वा पशूनुपं ह्यते वाग्वा ऐन्द्रवायवश्शक्षुमैत्रावरुणः श्रोत्रमाश्विनः पुरस्तादैन्द्रवायवं भक्षयति तस्मात्पुरस्ताद्वाचा वंदति पुरस्तामैत्रावरुणं तस्मात्पुरस्ताचक्षुषा पशयति सुर्वतः परिहारमाश्विनं तस्मांश्वर्वतः श्रोत्रेण शृणोति प्राणा वा एते यद्विदेवत्याः (४०)

अरिक्तानि पात्राणि सादयति तस्मादरिक्ता अन्तरः प्राणा यतः खलु वै यज्ञस्य वितंतस्य न क्रियते तदनुयज्ञं रक्षाङ्क्षयवं चरन्ति यदरिक्तानि पात्राणि सादर्याति

क्रियमाणमेव तद्यजस्य शये रक्षसामनवचाराय दक्षिणस्य हविर्धानस्योत्तरस्यां वर्तन्या॒ सांदयति वाच्येव वाचं दधात्या तृतीयसवृनात्परि शेरे यज्ञस्य सन्तत्यै॥ (४१)

मनुष्यचरावृदपात्रमपुहृयैत द्विदेवत्याः पद्मत्वारिःशब्दः ५॥

[१]

बृहस्पतिर्देवानां पुरोहितु आसीच्छण्डामकाविसुराणां ब्रह्मण्वन्तो देवा आसुन्नहृष्णवन्तो-
उसुरास्ते इन्द्र्योन्यं नाशक्ववन्नभिर्वितुन्ते देवाः शण्डामकाविपामन्नयन्त तावब्रूतां वरं
वृणावहै ग्रहावेव नावत्रापि गृह्येतामिति तास्यामेतौ शुक्रामन्थिनावगृह्णन्ततो देवा
अभवन्यरासुरा यस्यैवं विदुषः शुक्रामन्थिनौ गृह्येते भवत्यात्मना परा॥ (४२)

अस्य भ्रातृव्यो भवति तौ देवा अपुन्द्यात्मन् इन्द्रायाजुहवुरपनुत्तौ शण्डामकाँ
सुहामुनेति ब्रूयाद्य द्विष्याद्यमेव द्वेष्टि तेनैनौ सुहापं नुदते स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मत्येवैनावात्म
इन्द्रायाजुहवुरिन्द्रो हैतानि रूपाणि करिकुदचरदसौ वा आदित्यः शुक्रश्वन्द्रमा मन्थ्यपिगृह्य
प्राश्वौ निः (४३)

क्रामतस्तस्मात्पाश्वौ यन्तौ न पश्यन्ति प्रत्यश्वावृत्य ज्ञहुतस्तस्मात्पत्यश्वौ यन्तौ
पश्यन्ति चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यच्छुक्रामन्थिनौ नासिंकोत्तरवेदिरभितः परिक्रम्य
ज्ञहुतस्तस्मादभितो नासिंकां चक्षुषी तस्मान्नासिंकया चक्षुषी विधृते सर्वतः परि क्रामतो
रक्षसामपंहत्यै देवा वै या: प्राचीराहुतीरज्ञुहवुर्ये पुरस्तादसुरा आसुन्ताऽस्ताभिः प्र (४४)

अनुदन्त याः प्रतीचीर्ये पश्चादसुरा आसुन्ताऽस्ताभिरपानुदन्त प्राचीरन्या आहुतयो
हृयन्ते प्रत्यश्वौ शुक्रामन्थिनौ पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च यजमानो भ्रातृव्यान्म्र णुदते तस्मात्परांचो:
प्रजाः प्र वीयन्ते प्रतीचीर्जायन्ते शुक्रामन्थिनौ वा अनु प्रजाः प्र जायन्तेऽत्रीश्वाद्याश्व
सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्पर्णहि शुक्रः शुक्रशोचिषा (४५)

सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्पर्णहि मन्थी मन्थिशोचिषेत्याहैता वै सुवीरा या
अत्रीरेताः सुप्रजा या आद्या य एवं वेदाच्यस्य प्रजा जायते नाद्या प्रजा-
पतेरक्षयश्वयत्परापत्तद्विकङ्कतं प्राविशत्तद्विकङ्कते नारमत तद्यवं प्राविशत् तद्यवेऽरमत
तद्यवस्य (४६)

यवत्वं यद्वैकङ्कतं मन्थिपात्रं भवति सकुमिः श्रीणाति प्रजापतेरेव तच्क्षुः सम्भरति
ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्माऽस्त्यामन्थिपात्रः सदो नाशञ्जुत इत्यार्तपात्रः हीति

ब्रूयाद्यदंशजुवीतान्धोऽध्वर्युः स्यादार्तिमाच्छ्रुत्तस्मान्नाशन्तुते॥ (४७)

आत्मना परा निष्ठ शुक्लशौचिपाय वस्त्रं सुपत्रिःशब्दः॥६॥

[१०]

देवा वै यद्यज्ञोऽकुर्वत् तदसुरा अकुर्वत् ते देवा आग्रयुणाग्रान्ग्रहानपश्यन्तानंगृह्णत् ततो वै तेऽग्रं पर्यायुन् यस्यैवं विदुषं आग्रयुणाग्रा ग्रहां गृह्णन्तेऽग्रंमेव समानानां पर्यति रुग्णवंत्यर्चा भ्रातृव्यवतो गृह्णीयाद्वातृव्यस्यैव रुक्माग्रं समानानां पर्यति ये देवा दिव्येकांदश् स्थेत्याह (४८)

एतावतीर्वे देवतास्ताभ्यं एवैन् सर्वायो गृह्णात्येष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्याह वैश्वदेवो ह्योष देवतया वाग्वै देवेभ्योऽपांक्रामद्यज्ञायातिष्ठमाना ते देवा वाच्यपक्रान्तायां तृष्णां ग्रहानगृह्णत् साऽमन्यत् वाग्नन्तर्यन्ति वै मेति साग्रयुणं प्रत्यागच्छुत्तदाग्रयुणस्याग्रयणत्वम् (४९)

तस्मादाग्रयणे वाग्वि सृज्यते यत्तृष्णां पूर्वे ग्रहां गृह्णन्ते यथा असारीयति मु आख्यायति नापं राघस्यामीत्युपावसृजत्येवमेव तदध्वर्युरुग्रयुणं गृहीत्वा युज्ञमारभ्य वाचं विसृजते त्रिरहिं करोत्युद्भातृनेव तद्वृणीते प्रजापतिर्वा एष यदाग्रयुणो यदाग्रयुणं गृहीत्वा हिङ्करोति प्रजापतिरेव (५०)

तत्प्रजा अभि जिंप्रति तस्माद्वृथसं जातं गौरभि जिंघ्रत्यात्मा वा एष यज्ञस्य यदाग्रयुणः सर्वनेसवनेऽभि गृह्णात्यात्मन्नेव यज्ञः सं तनोत्युपरिष्ठादा नयति रेतं एव तदध्यात्यधस्तादुपुर्गृह्णति प्र जनयत्येव तद्वृह्णवदिनो वदन्ति कस्माऽस्त्याद्वायुत्री कनिष्ठा छन्दसाऽसूतो सर्वाणि सर्वनानि वहतीत्येष वै गायत्रियै वथसो यदाग्रयुणस्तमेव तदभिनिवर्तः सर्वाणि सर्वनानि वहति तस्माद्वृथसमुपाकृतं गौरभि नि वर्तते॥ (५१)

आहाग्रयुणत्वं प्रजापतिरेवति विशुतिश्च॥४॥

[११]

यज्ञेन ता उपयज्ञदेवा वै युज्ञमाग्रंभे ब्रह्मवादिनः सत्वै देवस्य ग्रावाणं प्राण उपाद्यंशंग्रा देवा वा उपाद्यशौ वाग्वै मित्रं युज्ञस्य वृहस्पतिर्देवा वा औग्रयुणाग्रनिकादशा॥१॥

यज्ञेन लोके पंशुमान्यस्याथवनं मार्यन्दिनं वाग्वा अर्हकानि तत्प्रजा अन्येकपञ्चाशत्॥५॥

यज्ञेन गौरभि निवर्तते॥

हरिः ॐ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैतिरीय-संहितायां षष्ठकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः समाप्तः॥ ६-४ ॥